

osiguranjem u proteklih 80 godina. Posebno je pohvalno da nisu zaboravljene pojedinosti vezane uz publicističku djelatnost mirovinskog osiguranja, tako da su u knjizi sadržani tekstovi Božidara Adžije iz 1937. godine, Zlatka Cote iz 1958. godine, Matije Prikrila iz 1961. godine, Ilijaza Salihagića iz 1990. godine te Božidara Gulina iz 1995. godine. U knjizi je priložen vrlo koristan pregled organizacije i financiranja mirovinskog osiguranja, te uvjeti za ostvarivanje prava na starosnu mirovinu. Također je dan tablični pregled o broju i strukturi aktivnih osiguranika i umirovljenika, te podaci o prihodu i rashodima.

Ovo zanimljivo štivo je popraćeno mnogim fotografijama i dokumentima, te uvijek duhovitim karikaturama Otta Reisingera. Ovom su knjigom autori i urednik uspješno ostvarili nimalo laku zadaću: pisanje zanimljivog i jednostavnog štiva koje će čitatelje pobliže upoznati s razvojem vrlo složenog sustava – sustava mirovinskog osiguranja u Hrvatskoj.

Predrag Bejaković

THE END OF MARRIAGE? INDIVIDUALISM AND INTIMATE RELATIONS

Jane Lewis

Edward Elgar Publishing Limited,
Chektenham, UK; Northampton,
USA: 2001.

Knjiga autorice Jane Lewis "The End of Marriage? Individualism and Intimate Relations", u izdanju Edward Elgar Publishing 2001. godine, daje širok pregled znanstvenih rasprava koje su se bavile uzrocima promjena u tradicionalnoj obite-

lji, indicirajući važnost "kulturalnih razlika" kao važne i nerijetko zanemarene varijable u studijama koje su se bavile ovom tematikom. Namjera ove knjige, kako i sama autorica navodi, nije eliminirati i ekstrahirati sve moguće varijable koje bi potkrijepile ideju rastućeg individualizma, kao osnovnog faktora bračnih i obiteljskih promjena, već komparativno i eksperimentalno preispitati neke od njegovih ključnih faktora. Pritom se naglasak stavlja na eroziju normativnih propisa proisteklih iz modela jednog hranitelja i propisa koji svojim sadržajem uređuju obitelj i obiteljske odnose, te na promjene koje su se dogodile unutar bračnih i izvanbračnih odnosa, a koje su povezane s promjenama radnog zakonodavstva.

U prvom dijelu knjige autorica iznosi promjene nastale tijekom prošlog stoljeća koje su dovele do drugačijeg poimanja braka i izvanbračnog života.

U ranim godinama prošlog stoljeća, prvenstveno prije Prvoga svjetskog rata, brak je ne samo osiguravao viši status žene u društvu već je predstavljao i normativnu pretpostavku svih društvenih slojeva, koja je između ostalog davala ženama financijsku potporu. Zapošljavanjem žena gubi se financijski aspekt braka u terminima egzistencije i preživljavanja, a istovremeno nestaje stigma prema onima koji žive sami ili kohabitiraju. No sama činjenica ženina zapošljavanja nije izolirano dovela do današnjeg odnosa kohabitacija i brakova, kao i do rastućih stopa rastave brakova, već je tome doprinio čitav niz međusobno isprepletenih događaja. Primjerice, 1960. zabilježen je porast seksualnih aktivnosti među mladima, kao posljedica upotrebe kontracepcijskih pilula, a ovo odvajanje seksualnog života od bračnoga dovest će do porasta izvanbračno rođene djece. Tako će se konačno i roditeljstvo, uloga koju smo primarno povezivali s brakom, zbog rastućeg broja razvoda brakova, kohabitacija i povećanja

nja stope izvanbračno rođene djece, odvojiti od braka.

Istraživanje British Household Panel Survey (BHPS), koje od 1991. godišnje prati 10.000 odraslih osoba, pokazalo je porast stope rađanja djece u izvanbračnim zajednicama (npr. među ženama rođenima 1950. i 1962. samo je 9% imalo dijete rođeno unutar izvanbračne zajednice; no već u generaciji 1963. taj se broj udvostručio). Podaci BHPS-a predviđaju da će se od 20 izvanbračnih zajednica u periodu od 10 godina 11 parova vjenčati, 8 će se rastaviti, a 1 će zajednica ostati u istom, dakle izvanbračnom odnosu.

Osnovno pitanje, koje autorica nameće čitateljstvu jest stupanj do kojeg će rasti poricanje obveza i međusobne predanosti u rastućem individualizmu, te jesu li ljudi zapravo više spremni napustiti bračnu/izvanbračnu zajednicu čak i kada su u njoj djeca? Pitanje kohabitacije u tom se kontekstu čini izuzetno važnim, jer su izvanbračne zajednice u kasnim godinama dvadesetog stoljeća, kao odnosi s minimalnim obvezama, bile prvi faktor promjena.

U drugom se dijelu knjige raspravlja o modelu muškog hranitelja koji je dugo vremena bio promoviran kao najučinkovitiji model stabilne obitelji te opće prihvaćen kako od strane stanovništva tako i politike, sve do zadnje četvrtine prošlog stoljeća. Naime, šire društvene promjene podržale su ulazak žena na tržište rada. Neovisno o interpretacijama prema kojima plaćeni rad predstavlja medij putem kojeg odrasla osoba postiže autonomiju u suvremenom društvu, zbog čega sve više žena ulazi u radni odnos, ostaje činjenica da je postupno jedna plaća postala nedovoljna u zadovoljavanju obiteljskih potreba. No da model muškog hranitelja nije sasvim nestao već da je postepeno doživio samo svojevrsne promjene, pokazala su istraživanja zaposlenih parova, prema kojima su žene uglavnom manje plaćene

od muškaraca; čak i kada su zaposlene puno radno vrijeme, zbog djece se češće odlučuju za tzv. *part-time* posao a onda posljedično u manjoj mjeri pridonose obiteljskom budžetu. Iako je danas općeprihvaćena ideja jednakosti muškaraca i žena na tržištu rada, kako od stanovništva, tako i zakonodavstva, žene su u pravilu ekonomski ovisnije i obavljaju tzv. neplaćeni rad (kućanski poslovi) u čijoj se raspodjeli nisu dogodile značajnije promjene. S druge strane, dok je tradicionalni model davao jasne okvire bračnih uloga i dužnosti temeljenih na spolu, kao i jasnu podjelu plaćenog i neplaćenog rada, promjene vezane uz plaćeni rad dovest će do promjena u očekivanjima među bračnim partnerima i otvoriti prostor za pregovaranje o međusobnim ulogama i pozicijama. Ovo individualiziranje bračnih odnosa povezano je i s promjenama unutar zakonodavstva. Naime, bračni su odnosi bili pod paskom "vanjskog" morala, tj. širega društvenog morala koji je progovarao prije svega kroz obiteljsko pravo. Smanjujući utjecaj nametnutoga društvenog morala unutar obiteljskog zakonodavstva, uz istovremeno prihvaćanje ideja da su brak i bračni odnosi privatna stvar, te da vrijednosti vezane uz brak i obitelj trebaju dolaziti "iznutra", a ne "izvana", suvremeno je društvo samo smanjilo mogućnost utjecaja na brak, bračne obveze i odnose.

U trećem dijelu knjige autorica je prikazala rezultate vlastite kvalitativne studije o odnosima među bračnim i izvanbračnim partnerima s djecom, provedene u Ujedinjenom Kraljevstvu tijekom 1998. godine. U nekim su segmentima rezultati studije komparirani s podacima Nacionalnog ureda za statistiku (1997., 1998.) budući da su isti zbog broja ispitanika i obima područja na kojem su prikupljeni reprezentativnijeg karaktera. Uzorak kvalitativne studije činilo je 17 mladih vjenčanih parova i 12 mladih izvanbračnih

parova s djecom ispod 11 godina, te 72 roditelja navedenih parova (32 starija bračna para i 8 udovica/udovaca) s područja Engleske i Walesa. Omjer bračnih i izvanbračnih parova usklađen je s poznatim društvenim omjerima istih, a parovi su odabrani tako da budu izjednačeni u sociodemografskim obilježjima i među sobom i u generaciji ispred (stariji bračni parovi, tj. roditelji). Većina parova zajedno je živjela barem deset godina, većina ih je imala dvoje djece ispod 11 godina, no izvanbračni su partneri češće imali jedno dijete. Njihovi su roditelji svoje brakove zasnovali u vrijeme kada je kohabitacija još uvijek bila društveno neprihvatljiva, te su i djecu odgajali u skladu s tadašnjim društvenim vrijednostima.

Prvi dio studije odnosio se na razjašnjavanje osnovnih pitanja: što je presudilo u odluci pojedinca – brak ili izvanbračna zajednica, kako se parovi međusobno vide (kao roditelji, supružnici, partneri i sl.), kako vide svoju partnersku zajednicu, kako se s njihovom odlukom nose njihovi roditelji. Primjerice, većina starijih parova nije odobravala izvanbračnu zajednicu kao ni to da se u okviru izvanbračne zajednice podižu djeca. No zanimljivo je da su se stavovi roditelja čija su djeca živjela u izvanbračnoj zajednici, s godinama mijenjali i postajali tolerantiji. Štoviše, roditelji su, u svojim iskazima, radili jasnu razliku između promiskuitetne izvanbračne zajednice i zajednice u kojoj postoji čvrsta emocionalna veza i osjećaj obveze među partnerima. Međutim kada se mlade parove pitalo što je presudilo u njihovoj odluci – brak ili izvanbračna zajednica, istraživači su dobili najrazličitije odgovore. Faktori koji su pridonijeli odluci o bračnom životu kreću se od roditeljskog pritiska, vjerskih razloga, te djece, koju mladi ljudi nisu htjeli podizati izvan bračnog odnosa. U parova koji su ostali živjeti u izvanbračnoj zajednici, brak ili nije bio tema razgovora ili

nije postojao jasan stav za/protiv braka. Oni kod kojih je jasan stav protiv braka postojao, navodili su da u svoje intimne odnose ne žele uplitati državu i pravnu regulativu. Pitanje braka za starije generacije gotovo da i nije bilo stvar osobnog izbora. Ne samo da se stupanjem u brak stjecao status odrasle osobe u društvu već je za njih bilo gotovo nemoguće živjeti zajedno izvan bračne zajednice.

Premda je društvo još uvijek sklono, u smislu težine obveze i međusobne privrženosti, stavljanju bračnih partnera ispred izvanbračnih, rezultati kvalitativne studije pokazali su da nema razlike između uzoraka mladih ljudi u ovom kontekstu. Izvanbračni su partneri, kao i bračni, imali snažan osjećaj međusobne privrženosti i osjećaj obveze spram djece, neovisno o njihovu javnom statusu. Stoga ne iznenađuju iskazi izvanbračnih parova da društvo izvanbračne zajednice treba promatrati i tretirati kao i bračne.

Drugi je dio studije pokušao dati odgovor na pitanje koliko su muškarci i žene iz uzorka usmjereni na vlastite potrebe, u smislu potrošnje vremena i novca, a koliko na međusobne potrebe, te potrebe njihove obitelji. U većini slučajeva, neovisno o obliku zajednice kojem su pripadali, mladi su parovi prepoznali važnost ravnoteže između života u obitelji i radnoj sredini, kao i činjenicu da i jedno i drugo traži vrijeme, a kao posebno važno isticalo se i vrijeme provedeno s partnerom kojega je, prema iskazima većine partnera, nedovoljno. Zanimljivo je i to da, iako potpuna jednakost između muškaraca i žena, u smislu investiranja vremena u obiteljske obveze, (kućanski poslovi, briga o djeci) nije postignuta niti u bračnim niti u izvanbračnim zajednicama. Mladi ljudi tragaju za ravnotežom između individualnosti i obiteljskih obveza, vodeći se prije svega osjećajem pravednosti, poštivanjem međusobne privatnosti te zajedničkom brigom o dobrobiti djece.

U posljednjem poglavlju knjige autorica navodi što bi se u kontekstu suvremenih spoznaja i istraživanja trebalo poduzeti u smislu obiteljske politike i zakonodavstva, kada je riječ o intimnim vezama s maloljetnom djecom, neovisno o tome radi li se o bračnoj ili izvanbračnoj zajednici. Naime, dok se uređenje odnosa među partnerima bez djece može prepustiti osobnim izborima, u kontekstu obveza i dužnosti, kao i potrebi za individualnošću, u slučaju kada postoje djeca šira je zajednica dužna pružiti potrebnu podršku i zaštitu putem obiteljske politike. Nemoguće je zanemariti promjene nastale slijedom vremena i vratiti se na bračne odnose temeljene na modelu jednog hranitelja, i vrijednosti koje su potkrepljivale i promovirale ovaj model. No istovremeno su istraživanja pokazala da ljudi ipak ulaze u partnerske odnose, i to s jakim osjećajem i potrebom obveze kao i željom za vlastitim razvojem. Stoga bi mjere obiteljske politike, uz jasnu zaštitu najslabijih članova društva, ponajprije trebale poticati pomirenje ovih, naizgled nemogućih zahtjeva.

Konačno, treba reći da će ova izvanredna knjiga, s izuzetno zanimljivim štirom, pružiti vrijedne spoznaje ne samo onima koji se bave sociologijom, socijalnom politikom, obiteljskim odnosima, obiteljskim pravom i slično već i širokom krugu čitatelja koji žele saznati nešto više o uzrocima promjena obiteljskih struktura u novijoj povijesti.

Klaudija Kregar

TRANSFORMATION OF PENSION SYSTEMS IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Winfried Schmähl,
Sabine Horstmann (eds.)

Cheltenham, UK; Northampton, MA,
USA: Edward Elgar, 2002., 316 str.

Premda se, nakon što su u nizu postkomunističkih zemalja već potpuno oblikovane te poduzete opsežne mirovinske reforme, može činiti da znanstveni interes za njih pomalo jenjava, tome nije tako. Sasvim suprotno, može se ustvrditi da je tek sada, kada je prošlo vrijeme javnih (silovitih, neargumentiranih, politiziranih) rasprava i političkih odluka o tome na koji način reformirati naslijeđene mirovinske sustave, otvoren prostor ozbiljnijim znanstvenim proučavanjima svih (gospodarskih, socijalnih, političkih) pretpostavki i posljedica poduzetih reformi. Interes se uglavnom kreće u dva pravca. Prvi pokušava jasnije razumjeti splet okolnosti i aktera koji su promovirali različite solucije u pojedinim zemljama. Pri tome je posebno zanimljivo uočiti zašto su se pojedine zemlje slične prošlosti i budućnosti (primjerice Češka i Mađarska) opredijelile za različite tipove reformi te zašto je, sasvim suprotno, u zemljama raznolikije prošlosti i budućnosti poduzeta vrlo slična reforma (Mađarska, Hrvatska, Letonija). Drugi pokušava shvatiti aplikabilnost poduzetih reformi u nizu drugih zapadnoeuropskih zemalja, a u kojima je (zbog načelno opreznijeg pristupa ili, možda, zbog objektivno težeizvedivih reformi) rasprava o budućnosti mirovinskog sustava još uvijek vrlo intenzivna. O takvome interesu svjedoči i ova knjiga.

Ona je podijeljena u dva bitna dijela. U prvome, unutar četiri poglavlja, urednici knjige sažimaju iskustva niza postko-